

Gestionarea retardului mintal în sistemul penitenciar: provocări și răspunsuri

Articol

Promo-LEX

Promovăm democrația și drepturile omului

Ambasada
Republicii Federale Germania
Chișinău

Gestionarea retardului mintal
în sistemul penitenciar:
provocări și răspunsuri

07.08.2024

Diana Mazniuc

Consilieră juridică, Promo-LEX

www.promolex.md

Retardul mintal este o tulburare complexă, caracterizată printr-o dezvoltare intelectuală generală deficitară.

Această stare se manifestă printr-o serie de dificultăți cognitive, emoționale și motorii, care se dezvoltă din cauza unor factori prenatali sau postnatali.

Patologia se stabilizează de-a lungul întregii vieți și poate împiedica dezvoltarea normală a funcțiilor psihice, inclusiv caracterul, personalitatea și activitatea profesională.

În contextul sistemului penitenciar, prezența deținuților cu retard mintal include provocări majore, exacerbate de specificul subculturii criminale, care adâncește vulnerabilitățile și riscurile asociate cu această afecțiune.

Subcultura criminală din penitenciare este marcată de norme și de comportamente care promovează violența, manipularea și abuzul. Într-un asemenea mediu, deținuții cu retard mintal sunt extrem de vulnerabili.

Lipsa lor de capacitate cognitivă adecvată și dificultățile de comunicare îi fac ținte ușoare pentru exploatare și abuzuri, amplificând riscurile de subjugare și de marginalizare.

De asemenea, mediul penitenciar contribuie la perpetuarea unui climat de neînțelegere și de ostilitate, unde deținuții cu retard mintal sunt stigmatizați și discriminați. Această marginalizare nu doar că le agravează dificultățile emoționale și cognitive, dar le reduce și șansele de reintegrare și adaptare într-un mediu penitenciar care nu oferă sprijin adecvat.

În prezentul articol sunt explorate statisticile retardului mintal în detenție, provocările asociate cu afecțiunea, dar și răspunsul autorităților pentru promovarea unei politici penale umane.

Se ține a se aprecia: în sistemul penitenciar din Republica Moldova, se remarcă absența cazurilor de retard mintal sever.

1. Incidența retardului mintal în sistemul penitenciar

În sistemul penitenciar, gestionarea persoanelor cu retard mintal este o provocare complexă care necesită o abordare fundamentată pentru a asigura respectarea drepturilor și bunăstarea acestui contingent de deținuți.

Retardul mintal, caracterizat prin întârzieri în dezvoltarea limbajului, deficite cognitive, tulburări emoționale și volitive, precum și incapacitatea de a îndeplini munci complexe, impune nevoia unei strategii adaptate, date fiind următoarele constatări:

- Retardul mental afectează profund capacitatea individului de a funcționa în medii structurate, cum ar fi sistemul penitenciar. Provocările specifice ale acestei afecțiuni necesită o intervenție specializată pentru a preveni agravarea problemelor existente și pentru a promova o integrare adecvată în cadrul penitenciarului.
- Persoanele cu retard mental întâmpină întârzieri în dezvoltarea limbajului, ceea ce le limitează capacitatea de a comunica eficient. Acest aspect complică interacțiunea cu personalul penitenciar și alți deținuți, conducând la neînțelegeri frecvente și comportamente problematice care pot accentua izolarea și stresul emoțional.
- Întâmpinarea dificultăților în procesarea informațiilor și înțelegerea conceptelor abstracte este o trăsătură centrală a retardului mental. Studiile arată că aceste deficite afectează grav capacitatea de a respecta reguli complexe și de a se adapta la specificul executării pedepsei penale. Aceste dificultăți pot conduce la conflicte și o integrare deficitară în activitățile instituționale.
- Persoanele cu retard mental adesea manifestă emoții inerte și reacții primitive. Impulsivitatea și dificultățile în gestionarea emoțiilor cresc riscul de abuz și exploatare. Acești indivizi sunt vulnerabili în fața altor deținuți care pot profita de vulnerabilitățile lor emoționale și comportamentale, mai ales într-un mediu cu supraveghere insuficientă.

2. Gestionarea retardului mental în penitenciare: răspunsul autorităților

Potrivit Irinei Barbîroș, șefa Direcției medicale a Administrației Naționale a Penitenciarelor, *în sistem sunt înregistrați 144 deținuți cu retard mental, dintre care 3 sunt minori.*

Sub aspectele diligenței de a identifica astfel de cazuri, se menționează: la admiterea unei persoane în penitenciar, aceasta este examinată de către personalul medical mediu, iar, în decurs de trei zile, de către un medic pentru a i se culege anamneza.

Dacă sunt identificați indicatori care semnalează probleme de sănătate mintală, urmează consultația unui psihiatru care stabilește diagnosticul clinic și redirecționează deținutul, fie la Penitenciarul nr. 16-Pruncul, fie la un spital din mediul civil.

În cadrul Penitenciarului nr. 16-Pruncul funcționează Secția de psiho-neurologie, un serviciu specializat pentru asistența în probleme de sănătate mintală.

Aceasta dispune de o capacitate de îngrijire pentru 36 de pacienți și are angajați doi medici psihiatri.

Este imperios de menționat că rata funcțiilor vacante în toate secțiile medicale din penitenciare, în rândul psihiatrilor, este de 50%. Atractivitatea antrenării în serviciul medical penitenciar necrescând în pofida majorării treptelor de salarizare pentru aceștia (în unele cazuri cu 5 trepte). Condițiile de muncă fiind determinante în a refuza o asemenea experiență profesională.

O altă problemă derivată din gestionarea retardului mintal și a altor probleme de sănătate mintală în penitenciare este scepticismul legat de liberarea persoanelor grav bolnave de la executarea pedepsei.

Deși legislația penală promovează o politică umanitară, stipulând că o persoană care, în timpul executării pedepsei, dezvoltă o boală psihică ce o împiedică să-și conștientizeze sau să-și controleze acțiunile, poate fi liberată de la executarea pedepsei, în practică aplicarea acestei prevederi este problematică.

Decizia de a libera o persoană necesită o perioadă îndelungată de monitorizare și de evaluare medicală, inclusiv pentru a exclude simularea unei patologii psihiatrice. Această perioadă, în care persoana cu afecțiuni psihice rămâne în mediul penitenciar, poate agrava starea de sănătate a deținutului, deoarece mediile carcerale sunt inadecvate pentru tratamentul necesar.

Mai mult, lipsa de personal medical specializat și de resurse adecvate în penitenciare contribuie la deteriorarea continuă a stării mintale a deținuților.

De asemenea, instanțele naționale manifestă reticență în a pune în aplicare acest mecanism. Teama de recidivă și de reacția publicului joacă un rol semnificativ în deciziile instanțelor, care preferă să mențină detenția decât să riște eliberarea.

Acest cerc vicios subminează principiile umanitare prevăzute de legislația penală, creând un sistem în care persoanele grav bolnave sunt pedepsite în continuare, în loc să primească îngrijirea necesară.

3. Eforturile autorităților de menținere a sănătății mintale în penitenciare

În contextul eforturilor de menținere a sănătății mintale în penitenciare, se evidențiază următoarele progrese:

- Participarea activă a Administrației Naționale a Penitenciarelor la procesul de îmbunătățire a Legii privind sănătatea și bunăstarea mintală.
- Includerea necesităților specifice ale penitenciarelor în Programul național privind sănătatea mintală pentru anii 2023-2027 [\[1\]](#).
- Elaborarea Programului interdepartamental pentru implementarea Programului național privind sănătatea mintală pentru anii 2023-2027.

Datorită acestor inițiative, Administrația Națională a Penitenciarelor, în comun cu reprezentanții Programului Național privind sănătatea mintală pentru anii 2023-2027 și cu Trimboș Moldova, va consolida asistența medicală pentru deținuții cu dizabilități mintale prin:

- Instruirea personalului medical și non-medical pentru a îmbunătăți relaționarea cu deținuții cu dizabilități mintale.
- Crearea echipelor multi-disciplinare în toate penitenciarele pentru îngrijirea deținuților cu dizabilități mintale.

Aceste echipe multidisciplinare vor include psihiatri, psihologi, educatori și asistenți sociali. În absența unui specialist în cadrul penitenciarului, profesioniștii din centrele comunitare de sănătate mintală vor fi responsabilizați să ofere suportul necesar.

Un alt demers reformativ esențial urmează să fie realizat în cadrul implementării Planului național de acțiuni pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, care prevede centralizarea asistenței medicale în detenție. Printre măsurile angajate de autorități se numără:

- Accreditarea serviciilor medicale prestate de Penitenciarul nr. 16 – Pruncul.
- Transferul serviciilor medicale din subordinea Ministerului Justiției în responsabilitatea Ministerului Sănătății, inițiativă promovată încă din anul 2011. Formatul transferului nefiind încă definitivat. Ținându-se a se menționa că pe parcursul anului 2025, Consiliul Europei va asista realizarea unei evaluări a organizării asistenței medicale în penitenciarele din Republica Moldova, identificând soluția optimă pentru a decide instituția în subordinea căreia se vor amplasa.

4. Conceptualizarea modernizării: sistemul progresiv de executare al pedepselor

Regimul de detenție reprezintă un ansamblu de rigori, activități și norme de organizare având drept scop garantarea siguranței și ordinii în penitenciare, precum și prevenirea recidivei.

În prezent, noțiunea de regim este interpretată în sens restrâns referindu-se la respectarea programului zilnic și a ordinii interioare a penitenciarului, reflectând o abordare predominant pasivă și punitivă a executării pedepsei.

Conceptul modern de regim, însă, se extinde mult dincolo de aceste limitări, incluzând o gamă variată de activități desfășurate în detenție.

Acestea cuprind munca, formarea profesională și vocațională, educația, programele de schimbare a comportamentului infracțional, consilierea, terapiile de grup, educația fizică, îndrumarea religioasă sau spirituală, activitățile sociale și culturale, precum și pregătirea pentru reintegrarea în societate.

În această direcție, Ministerul Justiției intenționează să implementeze conceptul de executare progresivă a pedepsei [\[2\]](#).

Regimurile progresive de executare a pedepsei privative de libertate constituie un sistem avansat de organizare a procesului de detenție, bazat pe individualizarea măsurilor de siguranță și reeducare.

Acest sistem ajustează măsurile conform progresului sau regresului demonstrat de persoana condamnată în schimbarea comportamentului infracțional, facilitând adaptarea treptată la traiul în libertate prin responsabilizare.

În acest mod, se oferă un nivel tot mai mare de autonomie pe măsură ce individul avansează în executarea pedepsei.

Procesul de executare individualizată și progresivă include următoarele trepte:

- Evaluarea condamnatului imediat după încarcerare: stabilirea nivelului de risc și identificarea nevoilor criminogene; recomandarea nivelului de siguranță și a intervențiilor de corijare.
- Întocmirea Planului individual de executare a pedepsei: indicarea regimului de executare potrivit; programe/măsuri obligatorii și opționale; asigurarea unui echilibru între cerințele de securitate și nevoile de reintegrare.
- Evaluare anuală a progresului: ajustarea unor activități din Planul individual de executare a pedepsei; recomandarea schimbării, la necesitate, a regimului de executare.
- Schimbarea progresivă/regresivă a regimului de executare: progresiv – transferul la un regim de executare mai puțin strict; regresiv – transferul într-un regim de executare mai strict; ajustarea Planului individual de executare a pedepsei la noile cerințe de regim.
- Pregătirea de liberare, reinserția progresivă în comunitate: evaluarea gradului de realizare a Planului individual de executare a pedepsei și a modului în care condamnatul a respectat condițiile de deplasare/aflare în comunitate; acomodarea graduală a condamnaților cu traiul în libertate prin acordarea deplasărilor de scurtă durată în afara penitenciarului și transferul în regim deschis; în momentul eliberării, condamnatul trebuie să aibă, în mod ideal, loc de trai, loc de muncă și un plan de reinserție socială.

Noul concept de executare progresivă a pedepsei constituie o reformă esențială în sistemul penitenciar, orientată spre crearea unui mediu de detenție mai adaptat nevoilor individuale și promovarea unei reintegrări mai eficiente în

societate.

Acest sistem introduce un cadru organizatoric avansat, bazat pe evaluarea și adaptarea continuă a măsurilor de siguranță și de reeducare, care permit o adaptare graduală și responsabilă a condamnatului la viața în libertate.

Prin această abordare, regimul de detenție devine din ce în ce mai puțin rigid și mai orientat spre sprijinirea dezvoltării personale și a schimbării comportamentale.

Una dintre trăsăturile definitorii ale acestui sistem este flexibilitatea sa, care permite ajustarea regimului de detenție în funcție de progresul sau regresul demonstrat de către condamnat.

Aceasta îndeamnă că măsurile aplicate nu sunt uniforme, ci personalizate, ținând cont de realizările și de dificultățile individuale ale fiecărei persoane.

De asemenea, se pune accent pe implementarea unor planuri de executare a pedepsei care sunt nu doar adecvate din punct de vedere al securității, dar și orientate spre necesitățile de reintegrare ale condamnatului, asigurând un echilibru între cerințele de ordine și de siguranță și nevoile de dezvoltare personală și socială.

Întrucât acest concept îți propune să ofere un nivel tot mai mare de autonomie pe parcursul executării pedepsei, se creează oportunități importante pentru dezvoltarea abilităților și a responsabilităților personale, facilitând integrarea treptată în comunitate.

Totuși, este crucial să se acorde o atenție specială persoanelor care suferă de afecțiuni psihice. Aceste persoane pot avea nevoie de măsuri de protecție suplimentare și de intervenții terapeutice personalizate pentru a face față provocărilor suplimentare generate de problemele de sănătate mintală.

Pentru a răspunde nevoilor acestor condamnați, sistemul trebuie să integreze servicii de sănătate mintală adaptate, care includ evaluări psihologice regulate, intervenții terapeutice specializate și suport continuu.

Aceste măsuri nu numai că vor sprijini procesul de reabilitare și reintegrare, dar vor contribui și la prevenirea recidivei prin eliminarea cauzelor subiacente ale comportamentului infracțional.

Adițional, este esențial ca regimul de detenție să fie flexibil și sensibil la nevoile particulare ale persoanelor cu afecțiuni psihice, pentru a asigura un proces de reabilitare echitabil și eficient.

Prin integrarea acestor considerații, sistemul progresiv de executare a pedepsei va deveni nu doar un cadru dinamic și uman, ci și unul care recunoaște și abordează complexitatea nevoilor individuale, contribuind, astfel, la îmbunătățirea generală a eficienței și a justiției în procesul de resocializare a condamnaților.

5. Plan de acțiuni pentru asigurarea sănătății mintale în penitenciare

- Implementarea screening-urilor pentru identificarea deținuților cu dizabilități mintale, inclusiv cu retard mintal la intrarea în sistemul penitenciar.
- Alocarea fondurilor pentru formarea personalului medical și psihologic în aplicarea screening-ului și achiziționarea instrumentelor necesare.
- Stabilirea unor secții sau unități speciale în penitenciare pentru deținuții cu retard mintal, dotate cu personal specializat și facilități adecvate.
- Implementarea unor programe de formare continuă pentru personalul penitenciar, axate pe gestionarea și intervenția în cazul deținuților cu retard mintal.
- Stabilirea unui sistem de monitorizare și evaluare a

eficienței programelor destinate deținuților cu retard mintal, inclusiv feedback de la experți și beneficiari.

- Stabilirea de parteneriate cu ONG-uri și instituții specializate în domeniul sănătății mintale pentru a sprijini programele de reabilitare și educație.

Articolul este realizat de Asociația Promo-LEX, cu suportul financiar al Republicii Federale Germania, prin intermediul Ambasadei Republicii Federale Germania la Chișinău (Deutsche Botschaft Chișinău).

[1] Programul național privind sănătatea mintală pentru anii 2023-2027 –

<https://ms.gov.md/comunicare/a-fost-aprobat-programul-national-privind-sanatatea-mintala-pentru-anii-2023-2027/>

[2] Concept privind introducerea sistemului progresiv de executare a pedepselor privative de libertate –

https://justice.gov.md/sites/default/files/document/concept_si_stemul_progresiv_de_executare_a_pedepsei_rev.2023_final.pdf